A kevésbé ismert kezdetek Beszélgetés Surányi Györggyel tudományos pályakezdéséről, a pénzügyi reformokról és első jegybankelnöki ciklusáról

Az interjút készítette Kürthy Gábor

DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2026_3_8

Surányi György szakmai pályájának 1995 utáni szakasza, mindenekelőtt második jegybankelnöki ciklusa, széles körben ismert és dokumentált. Sokkal kevesebbet tudunk azonban arról a csaknem két évtizedről, amely ezt megelőzte: hogyan fordult egyetemistaként a pénzügy és a kutatás felé, milyen szellemi közeg formálta a Pénzügykutatási Intézetben, hogyan kapcsolódott be a kétszintű bankrendszer előkészítésébe, mit tanult a Világbanknál az adósságválságokról, és milyen szerepet játszott a rendszerváltást közvetlenül megelőző gazdasági reformokban. Beszélgetésünk ezért tudatosan erre a kevésbé ismert pályaszakaszra koncentrál, és az első, 1990–1991-es jegybankelnöki ciklusig követi végig az életutat.

Az egyetem előtt még nem készültél tudományos pályára. Mi vitt el a közgazdasági kutatás, azon belül pedig a pénzügy felé?

Az egyetem előtt valóban nem gondoltam tudományos pályafutásra. A Közgázon azonban olyan inspiráló közegbe kerültem, amely nagyon gyorsan megváltoztatta ezt. Szerencsém volt, mert a tanáraink – Berend T. Iván, Riesz Miklós, Hagelmayer István, Bánfi Tamás, Száz János, Antal László, Kornai János, Augusztinovics Mária, Mátyás Antal – nem szokásos előadásokat tartottak. Kutattak, publikáltak, vitatkoztak egymással is, és a hallgatókat is arra késztették, hogy ne kész válaszokat tanuljanak meg, hanem gondolkodjanak, érveljenek, kérdezzenek. Számomra ez volt az első találkozás azzal, hogy a közgazdaságtan nem pusztán tantárgyak sokasága, hanem intellektuális vállalkozás.

Az első írásom Berend T. Iván ösztönzésére készült kurzuszáró dolgozat volt. Egy Közép-Kelet-Európa gazdaságtörténetéről szóló alternatív tárgyat hallgattam nála másodévesen. Mindössze négyen jártunk a kurzusra, és a szemináriumot minden második héten maga a rektor tartotta. A dolgozatban a Szovjetunióban az 1920-as években bevezetett NEP-et elemeztem, amelyben rengeteg áthallás volt az 1968-as magyar Új Gazdasági Mechanizmussal.

Az érdekelt, hogy a két reform milyen körülmények között indulhatott el, milyen hasonlóságok voltak közöttük, és végül milyen politikai és intézményi folyamatok vezettek a visszaszorításukhoz. Utólag visszanézve talán már ebben is benne volt az az érdeklődés, amely később végigkísérte a munkámat: hogyan működnek a gazdasági intézmények, és mi történik akkor, amikor a gazdasági racionalitás más szempontokkal kerül konfliktusba.

Eredetileg az akkor legnépszerűbb külkereskedelmi szakra vettek fel. A harmadik héten Király István javaslatára beültem Hagelmayer István és Bánfi Tamás kurzusára, amelynek a pénzelmélet és az aranydeviza-rendszer működése volt a témája. Az előadás után – ami egyszerűen lenyűgözött – odamentem Hágihoz (Hagelmayer Istvánhoz) és azt mondtam neki, hogy külker szakra járok, de nagyon szeretnék átjönni a pénzügy szakra. „Kedves Kolléga, ha a dékán hozzájárul, megengedem" – válaszolta. Szuhay Miklós hozzájárult. Bánfi Tamás már valamivel nagyobb fenntartással fogadta az átjelentkezésemet: mit keres egy külkeres hallgató a pénzügy szakon?

Két hét múlva zárthelyit írtunk. A tananyag Erdős Péter Adalékok... című könyve volt, nekem pedig három hét lemaradást kellett behoznom. Elkezdtem olvasni, és nem tudtam letenni. Elbűvölt a könyv lendülete, logikája, stílusa, az, ahogyan A-tól Z-ig felépítette a gondolatmenetet, és a rendszer elemei szinte fogaskerekekként kapcsolódtak egymásba. A zárthelyi nagyon jól sikerült. Akkoriban kevés hallgató volt pénzügypolitikán, a tanárok személyesen ismertek mindenkit. Amikor a dolgozatok kiosztásánál Bánfi Tamás a nevemhez ért, csak annyit mondott: „Hát ez nem is rossz. Ötös." Ezzel a pillanattal egy életre szóló barátság kezdődött.

Harmad- és negyedéves koromban már kutató szerettem volna lenni. A szakdolgozatomban a marxi érték- és infláció elmélet belső ellentmondásait próbáltam feloldani. Az egyik tanárunk szerint anti-marxista alapon. Nem dicséretnek szánta. Ez megismétlődött az OTDK-n is. Ez egyáltalán nem befolyásolta Hagelmayer Istvánt, aki az egyik bírálóként azt írta rá: „Fiatal kollégám érvelése jobb, mint az enyém." Jelest kaptam, és meghívást a Pénzügykutatási Intézetbe. Addigra tulajdonképpen eldőlt, hogy a kutatás és a pénzügy lesz a pályám.

Milyen szakmai közeg volt akkor a Pénzügykutatási Intézet, és hogyan kapcsolódott ehhez az egyetemi pályád?

Felhőtlenül szép tíz év kezdődött. Remek társaságban, egészen kiváló emberekkel dolgozhattam együtt, mint például Hagelmayer I., Antal L., Lengyel L., Bokros L., Voszka É., Szalkai I., Riecke W., Asztalos L., Az intézet vezetése – Hagelmayer István igazgató és Antal László igazgatóhelyettes – egyedülálló kutatási szabadságot biztosított. Ez nemcsak azt jelentette, hogy érdekes kérdésekkel lehetett foglalkozni, hanem azt is, hogy a problémákat lényegében tabuktól mentesen valóban végig lehetett gondolni. A kutató számára ez különösen értékes helyzet: nem kellett előre tudni, mi lesz a „helyes" eredmény. Elsősorban monetáris elmélettel, monetáris politikával és a bankrendszer működésével foglalkoztam, de a hely szelleme okán – a Pénzügyminisztérium kutató intézete

volt a miénk – természetesen a makró gazdaság és ezen belül a fiskális politika is szem előtt volt.

Az intézet azért is különleges hely volt, mert a gazdaság működését nem lehetett tisztán elméleti kérdésként kezelni. A hetvenes évek végétől és a nyolcvanas években egyre nyilvánvalóbbá váltak a magyar gazdaság súlyos pénzügyi és intézményi feszültségei. A pénz, a hitel, a bankrendszer vagy a vállalati finanszírozás vizsgálata ezért egyszerre volt tudományos munka és a működő gazdaság problémáinak elemzése. Ez a kettősség – az elmélet és a gyakorlat állandó kapcsolata – később is meghatározó maradt számomra.

Közben 1978-tól folyamatosan tanítottam a Közgázon is. Bizonyos értelemben elkényeztetett helyzetben voltam, mert az egyetemi munkának főként a jó oldalát láttam: taníthattam, hallgatókkal dolgozhattam, közben pedig az intézmény mindennapi küzdelmeiben nem kellett részt vennem. A kisdoktori értekezésemet a beruházások pénzügyi szabályozásának ellentmondásairól írtam és védtem meg, a kandidátusi értekezésem alapját pedig a Bokros Lajossal közösen írt könyvünk adta. Az infláció és a pénzügypolitika néhány összefüggése volt a tárgya az 1996-os habilitációs dolgozatomnak. A kutatás és az oktatás számomra sokáig szorosan összetartozott.

Mikor kerültél közel ahhoz, hogy a bankrendszert ne csak kutasd, hanem a gyakorlati átalakításában is részt vegyél?

1983-ban Bokros Lajossal magánúton Londonba utaztunk, ahol találkoztunk a négy legnagyobb City-beli bank, valamint a Bank of England magasrangú vezetőivel. Ez azért volt különösen fontos tapasztalat, mert testközelből szerezhettünk benyomást egy fejlett pénzügyi rendszer intézményeinek működéséről. Olyan fogalmakkal és konstrukciókkal találkoztunk, amelyek akkor a hazai szakmában még nem vagy/és alig voltak ismertek. Ilyen volt például a „subordinated joint stock loan", amelyre Lajossal az „alárendelt kölcsöntőke" magyar kifejezést használtuk, ami persze azóta mindennapi használatba is átment. A londoni út tapasztalatairól a Közgazdasági Szemlében jelent meg egy elég nagy visszhangot kiváltó írásunk Verseny a valóságban címmel.

Ez az út azért is fontos volt, mert világossá tette a különbséget a magyar egyszintű bankrendszer és egy valódi, egymással versengő kereskedelmi bankokra épülő rendszer között, amit addig csak könyvekből láttunk. Magyarországon akkor még az MNB egyetlen intézményen belül látott el jegybanki és jelentős kereskedelmi banki funkciókat. A kérdés tehát nem egyszerűen az volt, hogyan lehet új bankokat létrehozni, hanem az is, hogyan lehet szétválasztani a monetáris irányítást és a kereskedelmi banki működést, és miként lehet a bankokat valódi gazdasági szereplőkké tenni.

1984-ben felkértek, hogy legyek a legendás pénzügyminiszter Hetényi István vezetésével megalakult, az MSZMP által életre hívott bankreform-bizottság titkára. A felkéréskor rögtön jeleztem neki: „Nem vagyok párttag, de még KISZ-tag sem, és nincs is szándékomban belépni." Hetényi azt válaszolta: „Ezzel maga ne törődjön." Ezután megkérdeztem: „Komoly dolog lesz-e ez az

egész?" A válasza nagyon jellemző volt rá: „Nyugodjon meg, amit én elvállalok, az komoly."

A bizottságban az MNB szakemberei mellett a bankrendszer kutatói is dolgoztak, többek között Ligeti Sándor, Tardos Márton és Bauer Tamás, Bácskai Tamás, vagy a PM-ből Medgyessy Péter. A decentralizáció egyáltalán nem volt konfliktusmentes folyamat. Az MNB-n belül, különösen Fekete János részéről, komoly ellenállás mutatkozott azzal szemben, hogy a kereskedelmi banki funkciók leváljanak a jegybankról. Hetényi azonban beváltotta az ígéretét: 1987. január 1-jén létrejött Magyarországon a kétszintű bankrendszer. Számomra ez volt az első olyan nagy gazdasági reform, amelynek nemcsak elemzője, hanem közvetlen résztvevője, előkészítője is lehettem.

1986-ban a Világbankhoz kerültél. Mit adott ez az időszak a későbbi gondolkodásodhoz, különösen az államadósság és a fizetőképesség kérdésében?

1985-ben megpályáztam egy állást a Világbanknál. Körülbelül négyezer jelentkező közül bekerültem a legjobb harminchat közé, de a végül felvett huszonkettő közé már nem. Egy évvel később azonban telex érkezett Washingtonból: felvennének konzulensnek a Financial Development Division-höz. 1986 szeptemberétől 1987 végéig dolgoztam ott. Egészen kiváló szakemberekkel ismerkedhettem meg, köztük Szapáry Györggyel és Kopits Györggyel, illetve olyan kollégákkal, akik később többek között a hongkongi és az izraeli jegybanknál futottak be jelentős pályát. Washingtonban egészen más mennyiségű és minőségű információhoz lehetett hozzáférni a nemzetközi pénzügyi rendszer működéséről, mint akkoriban Magyarországon.

A Világbank elképesztő információforrásnak bizonyult. Akkoriban a latin-amerikai gazdasági és pénzügyi válságok, az eladósodott országok helyzete és a lehetséges válságkezelési stratégiák a nemzetközi pénzügyi gondolkodás középpontjában álltak. Ott értettem meg igazán, mit jelent, ha egy ország fizetésképtelenné válik. Nem elvont fogalomként találkoztam vele, hanem nagyon konkrét gazdasági és társadalmi következményeken keresztül: milyen gyorsan szűkülhet be egy ország mozgástere, hogyan válhat a finanszírozási probléma általános gazdasági válsággá, és mennyire nehéz visszaszerezni a hitelezők bizalmát.

Ugyanakkor azt is lehetett látni, hogy a válságkezelésnek nincsen egyetlen mechanikus receptje. A latin-amerikai tapasztalatokból nőtt ki később a Brady-terv is, amely a korábbi, újabb hitelekkel történő adósságfenntartás helyett az adósság tényleges csökkentését és átstrukturálását helyezte előtérbe. A legfontosabb tanulság számomra azonban nem egy konkrét konstrukció volt, hanem az, hogy a fizetőképesség és a hitelesség egy ország gazdaságpolitikájának alapvető korlátja. Ha ez elveszik, nagyon kevés mozgástér és még kevesebb szabadság marad.

Ebben az időszakban, a Világbanknál és az IMF-nél Magyarországgal foglalkozó szakemberekkel folytatott konzultációk során már az is egyre inkább sejthető volt, hogy a kollégáim számára nem titok, hogy a magyar államadósság

tényleges nagysága eltérhet a hivatalosan közölt számtól. Ez később, 1989-ben miután az Országos Tervhivatal államtitkára lettem, nagyon konkrét kérdéssé vált számomra. A washingtoni évek tehát nemcsak nemzetközi tapasztalatot adtak, hanem bizonyos értelemben előkészítették azt is, ahogyan a magyar fizetőképesség kérdésére később tekintettem.

1987 végén hazatértél. Hogyan élted meg a rendszerváltást közvetlenül megelőző reformeket?

A Pénzügyminisztérium nemzetközi pénzügyekkel foglalkozó főosztályának úgynevezett tőkés részlegét vezettem volna, de a felvételemet megakadályozták. Az indoklás szerint nem tudtam oroszul, nem voltam párttag, és egy „rovott múltú" intézetből érkeztem. Antal László javaslatára így a Miniszterelnökségre kerültem, a Gazdaságpolitikai Titkárságra főtanácsosnak. Rendkívül izgalmas másfél év következett, mert a korábbi részleges reformok után ekkor már valóban alapvető változásokról lehetett gondolkodni.

1989. január 1-je fontos áttörést jelentett: a munkaerőpiac, az árak, a bérek és a külkereskedelem liberalizációja egyaránt olyan lépés volt, amely a korábbi gazdasági rendszer működési logikáját alapjaiban változtatta meg. A reformok azonban nem egyetlen intézmény egységes programja szerint haladtak. Jelentős konfliktusok voltak az MNB, az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium között, és ezek mögött sokszor eltérő elképzelések álltak arról, hogyan kell a gazdasági átmenetet végrehajtani.

Az egyik komoly vita a bankrendszer likviditásáról szólt. Úgy láttam, hogy az MNB indokolatlanul vont el likviditást a kereskedelmi bankoktól. Számításokkal igyekeztem alátámasztani, hogy ez nem egyszerűen a bankok problémája lesz: ha a vállalatok nem jutnak megfelelő finanszírozáshoz, egymásnak sem tudnak fizetni, és nemfizetési láncok (sorban állás) alakulhatnak ki. Az akkori négy nagybank vezetői nagy megkönnyebbüléssel hallgatták ezt az érvelést. Annál is inkább mivel a kormány nevében Medgyessy Péter is elfogadta és ennek megfelelően megoldódott a mélyülőben lévő likviditási válság. A bankvezetőkkel akkor kialakult szakmai kapcsolat később, már jegybankelnökként is fontos alapja lett a monetáris irányítás és a bankrendszer szereplői közötti párbeszédnek.

Ezzel párhuzamosan továbbra is tanítottam a Közgázon. Számomra ezek a szerepek nem váltak el élesen egymástól. Az egyetemen ugyanazokról a pénzügyi összefüggésekről lehetett gondolkodni elméleti keretben, amelyekkel a gazdaságpolitikában napi szinten találkoztunk. A nyolcvanas évek végére a kutatói, oktatói és gazdaságpolitikai tapasztalat már szorosan egymásra épült.

1989-ben már közvetlenül a gazdasági rendszerváltás programjain dolgoztál. Mi volt ebből az időszakból a legfontosabb tapasztalatod?

1989 nyarán delegált lettem az MTA és a Soros Alapítvány által létrehozott Kék Szalag Bizottságban. A bizottság feladata a piacgazdaságra való áttérés, a privatizáció és a pénzügyi reformok előkészítése volt – lényegében a gazdasági rendszerváltás programján dolgoztunk. A Kék Szalag Bizottság élvezte az MDF, az SZDSZ

és a Németh Miklós vezette kormány támogatását. Széles hazai és nemzetközi szakértői kör kapcsolódott hozzá, többek között Berend T. Iván, Silvia Ostry, Szalkai István, Tardos Márton, Sir Alan Walters., Gulliermo De la Dehesa., Herbert Giersch, Béla Balassa, Paul Marer, Hetényi István. Ez azért volt különleges helyzet, mert ekkor már nem az volt a kérdés, hogyan lehet a régi rendszert valamivel jobban működtetni. Arra kellett választ keresni, milyen intézményekre van szüksége egy piacgazdaságnak, és milyen sorrendben lehet ezeket felépíteni. A Kék Szalag megalakulásakor 1989 nyarán ismerkedtem meg Antall Józseffel (MDF) is, aki Kis Jánossal (SZDSZ) együtt közösen támogatta egy olyan program kidolgozását, amely az új, szabadon választott kormány számára iránytű lehet.

Többszöri találkozást követően, 1990-ben a választás után többen javasolták neki (Antallnak) a jegybankelnöki kinevezésemet. Ő először Lámfalussy Sándort kérte fel, Lámfalussy azonban nem vállalta a megbízást, mert úgy ítélte meg, hogy nem ismeri eléggé a hazai gazdasági körülményeket. Ez vezetett el a jegybankelnöki kinevezésemhez, de az azt megelőző hónapokban számomra még egy másik kérdés volt a legfontosabb: Magyarország valós pénzügyi helyzetének feltárása.

1989-ben az Országos Tervhivatal első nem párttag államtitkára lettem, számomra ez már a rendszerváltozást jelezte. Kinevezésem előtt azt kértem Kemenes Ernőtől az OT elnökétől (aki szintén az első nem párttag miniszter volt, ne kelljen olyan gazdasági programot a Parlament elé terjeszteni, ami hamis adósság számokat tartalmaz. Ezt ő is, illetve Medgyessy Péter, a Minisztertanács elnökhelyettese és Németh Miklós miniszterelnök is támogatta. Az igazság pillanata, a bejelentés 1989 október elején érkezett el. Közvetlenül azután, hogy Magyarország megnyitotta a nyugati határt a keletnémet menekültek előtt. Ekkor kiemelkedően kedvező volt a politikai megítélésünk a világban, különösen az NSZK-ban. Ebben az időben kormány nevében egy egymilliárd ECU összegű külső hitelfelvételről tárgyaltunk. Éppen ezért különösen nagy volt a tétje annak, hogy a külföldi partnerek milyen képet kapnak Magyarország tényleges pénzügyi helyzetéről.

Azt javasoltam, hogy ebben a helyzetben a magyar államadósság tényleges mértékét nyilvánosságra kell hozni. Ez korántsem volt magától értetődő álláspont. Voltak, akik attól tartottak, hogy ha a hitelezők meglátják a valós számokat, az ország elveszítheti a finanszírozhatóságát, és éppen az őszinteség idézi elő a fizetési válságot. Az ellenkezőjéről voltam meggyőződve: ha a hitelezők később maguk jönnek rá arra, hogy a hivatalos adatok nem felelnek meg a valóságnak, akkor a hitelességünk omlik össze. A valós számok közlése tehát nem veszélyezteti, hanem hosszabb távon éppen erősíti a hitelünket és védi a fizetőképességet.

A kérdést egy szűk körű kormányülés is megtárgyalta. Komoly vita volt, de végül egyértelműen elfogadták azt az álláspontot, hogy a valós adatokat kell közölni. Számomra ez a döntés szorosan kapcsolódott ahhoz, amit néhány évvel korábban a Világbanknál tanultam: adósságproblémák idején a hitelesség nem kommunikációs kérdés, hanem a finanszírozhatóság egyik legfonto-

sabb feltétele.

Hogyan vezetett mindez az első jegybankelnöki megbízatásához, és mit tartasz a legfontosabbnak az 1990–1991-es időszakból?

Az MNB élére 1990. július 1-jén kerültem. A kormánnyal a tartalmi együttműködés kifogástalan volt, miközben rendkívül nehéz időszak következett. Nem egyszerűen új gazdaságpolitikát kellett folytatni: egy teljesen új gazdasági és pénzügyi rendszer intézményeit kellett működőképessé tenni, miközben a régi kapcsolatok gyorsan szétestek, a külkereskedelmi környezet gyökeresen megváltozott, a vállalatok és a bankok pedig egészen új helyzetben találták magukat.

Az infláció ennek az időszaknak az egyik leglátványosabb jelensége volt. 199o nyarán az infláció elérte csúcsát 38%-ig gyorsult. Mai szemmel ez rettenetes, akkor azonban a közép- és kelet-európai átalakulás környezetében messze ez volt a legalacsonyabb. Akkor ezt persze legfeljebb relatív sikernek lehetett nevezni: természetesen nem az volt a cél, hogy a magas inflációt elfogadjuk, hanem az, hogy a gazdasági rendszer teljes átalakítása közben elkerüljük a még súlyosabb pénzügyi összeomlást. A magyar gazdaság egyik legfontosabb eredményének ezért azt tartottam, hogy a rendkívüli átalakulási költségek kiugróan magas külső adósság mellett sem veszítettük el a fizetőképességünket.

Ez számomra nem pusztán technikai eredmény volt. A fizetőképesség kérdéséhez visszavezetett minden korábbi tapasztalat: a latin-amerikai adósságválságok a Világbanknál, a magyar államadósság valós nagyságáról folytatott 1989-es vita, és az a meggyőződés, hogy egy ország mozgástere nagyon gyorsan megszűnik, ha elveszíti a külső finanszírozáshoz szükséges bizalmat. A monetáris politikának ezért egyszerre kellett alkalmazkodnia a gazdasági rendszerváltás belső feszültségeihez és ahhoz a kemény külső korláthoz, hogy Magyarországnak finanszírozhatónak kellett maradnia.

1991 novemberében hároméves középtávú megállapodást írtunk alá az IMF-fel. Világos volt, hogy a gazdasági átalakulás időszakában szükségünk van a nemzetközi hitel lehetőségére és arra a biztonsági háttérre, garanciára, amelyet egy ilyen megállapodás jelent. A cél nem egyszerűen az volt, hogy legyen honnan hitelt felvenni, hanem hogy a fizetési mérleg stabilitása és az ország külső finanszírozhatósága az átalakulás közben is fennmaradjon.

A jegybankelnöki megbízatásom 1991. december 1-jével, az új jegybanktörvény hatálybalépésével ért véget. Ennek oka nem szakmai, hanem politikai természetűnek volt. Aláírtam a Demokratikus Chartát, ami különösen a kormánypárt radikális szárnya számára volt elfogadhatatlan. Utódom Bod Péter Ákos lett. Ezután három évet töltöttem a CIB-nél, majd 1995-ben ismét visszatértem a Magyar Nemzeti Bank élére.